

PhDr. Božena Malovcová

Spišskopodhradská synoda 1614

- zriadenie evanjelickej cirkevnej správy na Spiši a v Šariši

Pre vývoj evanjelickej cirkevnej správy na Slovensku mala mimoriadny význam synoda konaná v Žiline v roku 1610 na podnet palatína Juraja Turzu, veľkého zástancu evanjelikov. Touto synodou sa zavŕšil vývoj Lutherovej reformácie takmer na celom Slovensku a utvorili sa samosprávne orgány evanjelickej cirkvi. Evanjelici sa osamostatnili, a tak sa vymanili spod právomoci rímskokatolíckej cirkvi. Evanjelickú cirkevnú správu na Spiši a v Šariši sa podarilo dobudovať o štyri roky neskôr, na synode v Spišskom Podhradí.

Pri jej zriadení zohral významnú úlohu spišskopodhradský farár **Štefan Xylander**¹. Už v roku 1610, keď bol Juraj Turzo v Levoči, ho navštívil spolu s levočským farárom Petrom Zablerom, aby dohodli organizáciu evanjelickej cirkvi na Spiši a v Šariši. Keď delegácia spišských kňazov pod Xylanderovým vedením Turzu opäť vyhľadala v Košiciach, vydal pre nich listinu, v ktorej potvrdzoval všetky výsady Bratstva 24 kráľovských farárov, a rozšíril ich aj na Bratstvo farárov 5 východoslovenských miest. Oficiálne im dal právo zvoliť si podľa ustanovení Žilinskej synody superintendenta.²

Xylander zvolal viacero synod a zhromaždení, ale ani na synode v Levoči v roku 1610, ani v Prešove v roku 1611 sa nedospelo k jednote napriek palatínovej snahe, aby sa vec pohla dopredu. Veľký obrat nastal koncom roka 1612, keď sa Štefanovi Xylanderovi podarilo vrátiť do evanjelickej cirkvi brata palatína Juraja Turzu, spišského a šarišského župana Krištofa Turzu. **Krištof Turzo** v roku 1604 na popud spišského prepošta, kaločského arcibiskupa a súčasne kráľovského miestodržiteľa Martina Petheho, ktorý si ako hlavnú úlohu stanovil zničiť reformáciu na Spiši, prestúpil do katolíckej cirkvi spolu s Alexandrom Turzom.³ Prepoštovi asistoval pri odoberaní kostolov evanjelikom na Spiši. Pokúsili sa prevziať aj Chrám svätého Jakuba v Levoči, ale v dôsledku masívneho odporu levočských evanjelikov, najmä žien, sa im to nepodarilo.⁴ Návrat Krištofa Turzu k evanjelickej viere pre nesplnenie jeho predstáv spôsobil veľkú radosť medzi evanjelikmi na Spiši. Z toho dôvodu sa konali v každom zbore slávnostné služby Božie. Štefan Xylander opísal túto udalosť veľmi obširne palatínovi Jurajovi Turzovi,

---

¹ Štefan Xylander (1572 – 1619) absolvoval vysokoškolské štúdiá zo štipendia levočskej mestskej rady. Študoval vo Frankfurte nad Odrou, Wittenbergu, Kráľovci, Braunsbergu. Titul magistra získal vo Wittenbergu. Bol levočským diakonom (od r. 1599), farárom v Krompachoch (od r. 1604), Sabinove (od r. 1606) a v Spišskom Podhradí (od r. 1609). V roku 1611 bol zvolený za seniora Bratstva 24 kráľovských farárov. Pričinil sa o uskutočnenie synody v Spišskom Podhradí, v roku 1614 a stal sa superintendentom 24 spišských miest, Spiša a Šariša. Bol významnou osobnosťou evanjelickej cirkvi na Spiši. CHALUPECKÝ, Ivan: Dejiny Popradu. Poprad 1996, s. 104 – 106.

² CHALUPECKÝ, Ivan: Významné evanjelické osobnosti Levoče. In: NOVOTNÁ, Mária: Pohľady do minulosti. Zborník prednášok z histórie II. Levoča 2002, s. 105 – 106.

³ Geschichte der evangelischen Kirchengemeinde a. b. Schwedler. História evanjelického cirkevného zboru a. v. vo Švedlári. Švedlár 2003, s. 181.

⁴ CHALUPECKÝ, Ivan: Významné evanjelické osobnosti, c. d., s. 104.

ktorý splnomocnil Krištofa Turzu, aby spravoval evanjelickú cirkev na východnom Slovensku.⁵

V roku 1613 Štefan Xylander zvolal poradu do Sabinova, na ktorej poukázal na potrebu reorganizácie práce v cirkvi. O chystanom novozriadení cirkvi bol upovedomený aj poľský miestodržiteľ Lubomirski, ako aj richtári 13 spišských miest, zálohovaných od roku 1412 Poľsku. Poliaci však zakázali 13-im mestám zúčastniť sa na synode. Táto situácia bola vyriešená tak, že kňazi zálohovaných miest sa na synode nezúčastnili, ale museli sa podriaďiť jej ustanoveniam.⁶

Ďalšie zasadnutie sa uskutočnilo 4. júla 1613 v Tvarožnej. Župan Krištof Turzo tam poslal svojho dvorného kňaza Jána Michalku, aby presviedčal ostatných farárov o potrebe čím skôr zvoliť superintendenta. O to sa usiloval aj Xylander. Na druhej strane Peter Zabler a J. Goltz poukazovali na nebezpečenstvo, že si znepriatelí poľské úrady, čo by zasiahlo kňazov v 13 zálohovaných mestách. Navrhovali, aby titul superintendenta získal senior bratstva Pentapolitany a ostatní by mu boli podriadení. S tým Xylander nesúhlasil, pretože predpokladal, že nadradenosť jednej fraternity nad druhou by priniesla nepríjemnosti.

Onedlho Štefan Xylander zvolal farárov do Spišskej Soboty, kde sa podarilo prijať návrh s podmienkami, ktoré odsúhlasili na zasadnutí bratstva slobodných kráľovských miest – Pentapolitany v Sabinove: ponechajú si svoje staré vierovyznanie, spišská fraternita bude mať svojho osobitného superintendenta, zachová sa volebné právo farára a neporušia sa žiadne doterajšie výsady.⁷

Krištof Turzo zvolal historickú synodu na **22. januára 1614** do Spišského Podhradia, na ktorú povolal magnátov, šľachtu, päť východoslovenských miest a dva senioráty. Dlho očakávaná synoda sa konala v mestskej radnici v **Spišskom Podhradí**. Zasadnutie sa začalo slávnostnými službami Božími. Po nich sa prítomným prihovril hlavný notár Spišskej stolice Abrahám Cebány, ktorý prítomných oboznámil s rokovaním synody. Druhý prejav mal predstaviteľ šľachty Ladislav Horváth. Na druhý deň pristúpila synoda k voľbe superintendenta. Kandidátmi boli štyria farári: Štefan Xylander zo Spišského Podhradia, Juraj Zaar zo Spišskej Teplice, Juraj Kurkovitius z Plavča a Matej Zarevutius z Brezovice. Za superintendenta Spiša a Šariša bol z nich jednohlasne zvolený **Štefan Xylander** zo Spišského Podhradia. Súčasne bol zvolený superintendent pre päť hornouhorských slobodných kráľovských miest. Stal sa ním levočský farár **Peter Zabler**. Závery synody boli dopracované podľa Žilinskej synody a zhrnuté do 16 bodov.

⁵ Geschichte der evangelischen Kirchengemeinde a. b. Schwedler, c. d., s. 26 a 181.

⁶ KVAČALA, Ján: Dejiny reformácie na Slovensku. Liptovský Mikuláš 1935, s. 161; BRÜCKNER, Gyözö: Reformáció és ellenreformáció története a Szepességén. Budapešť 1922, s. 209 – 219.

⁷ VESELÝ, Daniel: Žilinská a spišskopodhradská synoda. In: ČAPLOVIČ, Dušan (zost.): Problematika cirkevných dejín 1517 –1681 na Slovensku (v Uhorsku). Bratislava 2001, s. 96 – 97.

Župan Krištof Turzo potom pozval všetkých zhromaždených na hrad a pre superintendentov poslal koč so záprahom štyroch bielych koní. Po oboch stranách koča šli v pároch svetskí a duchovní delegáti. Sprievod uzatváralo množstvo vozov. V hradnej kaplnke sa uskutočnili slávnostné služby Božie, na ktorých prehovoril bojnický superintendent Izák Abrahamides a Štefan Xylander. Slávnosť bola ukončená fanfárami vojakov v brneniach. Potom bol nový superintendent predstavený grófovi Krištofovi Turzovi. Dvadsaťosem delových výstrelov oznamovalo celému okoliu radostnú udalosť. Po slávnostnej hostine vojaci predviedli rytierske hry. Slávnosť sa skončila ohňostrojom.⁸

Zápisnica zo synody bola vyhotovená v dvoch rovnako znejúcich exemplároch. Pri jej podpisovaní niektorí zástupcovia z Košíc váhali, lebo sa obávali, že bude ohrozená samostatnosť mestskej superintendencie. Nakoniec ju však podpísalo všetkých 69 účastníkov. Jednu zápisnicu dostal novozvolený superintendent a druhú gróf Krištof Turzo.⁹ No aj potom sa zástupcovia Pentapolitany chceli ubezpečiť, že ich samostatnosť župy budú rešpektovať, preto dvakrát poslali vyslancov k palatínovi, aby na zvláštnej výsadnej listine zabezpečil ich cirkevné práva. Delegácia bola úspešná v druhom prípade, keď Juraj Turzo potvrdil vo výsadnej listine práva piatich slobodných kráľovských miest v cirkevných záležitostiach a schválil ich voľbu superintendenta. K piatim slobodným kráľovským mestám sa pripojil aj Veľký Šariš.¹⁰

Šestnásť kánonov prijatých na spišskopodhradskej synode sa zväčša zhoduje so závermi Žilinskej synody. Počas štyroch rokov, ktoré uplynuli medzi konaním oboch synod, sa neudiali väčšie zmeny vo vnútorných či vonkajších záležitostiach evanjelickej cirkvi, ktoré by si vyžadovali podstatnú zmenu vytvorených kánonov. Rozdiely v kánonoch oboch synod si vyžiadala potreba prispôbiť sa miestnym pomerom.

Stručne tu uvádzame prijaté **kánony Spišskopodhradskej synody**:
Superintendenti, seniori a farári mali uznávať pravoverné učenie a svojím mravným životom mali byť vzorom ostatným kňazom; superintendenti mali každoročne vykonať vizitáciu cirkevných zborov osobne alebo prostredníctvom seniorov; pri vizitáciách mali zistiť, či sa farári starali o farské a školské budovy a aký bol vzťah medzi farárom a veriacimi; mali sa starať o majetok cirkvi, o dôchodky fár, kostolov a škôl, o pozemky, mlyny, pastviny; farárov a učiteľov mali chrániť proti každému bezpráviu; vo všetkých spojených cirkvách sa mali ustáliť a zachovávať rovnaké náboženské zvyky; superintendenti mali vysvätiť inšpektorov a seniorov podľa wittenberskej cirkvi, umožniť im na požiadanie navštíviť Wittenberg alebo inú akadémiu augburského

---

⁸ BRÜCKNER, Gyözö, c. d., s. 209 – 219.

⁹ A Lócsei Evangelikus Egyházközség története. Levoča 1917, s. 19 – 20. Pozri aj VESELÝ, Daniel: Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku. Liptovský Mikuláš 2004, s. 98 – 99; ŽIFČÁK, František (zost.): Kronika mesta Spišské Podhradie slovom i obrazom. Spišské Podhradie 1999, s. 28.

¹⁰ Originál listiny je uložený v Štátnom archíve v Levoči, pobočke v Poprade. Štátny archív v Levoči, pobočka Poprad (ďalej ŠA Le, pob. Poprad), fond: Magistrát mesta Poprad (ďalej MMP), perg. 1614, bez sign.

vyznania; pri vyšetřovaní súdnych prípadov si mali superintendenti povolať na pomoc osoby ovládajúce právo, nie však príbuzných alebo zainteresovaných; každý nový kňaz sa mal najprv predstaviť superintendentovi, inšpektorovi alebo seniorovi stolice; ak duchovný alebo riaditeľ školy urazil svojho patróna, v prípade menšej urážky superintendent vyslal k farárovi, ktorý sa dopustil urážky, jedného či dvoch seniorov a niekoľkých svetských právnikov, aby záležitosť dôkladne vyšetrili, väčšie spory riešil superintendent; ak riaditeľ školy urazil svojho pána alebo duchovného, potom tento pán a miestny farár za účasti dvoch či troch cirkevných a takého istého počtu svetských predstaviteľov záležitosť vyšetrili a vyniesli rozsudok; keď mali niektoré kontuberniá súkromné výsady, práva alebo slobody, ktoré boli v súlade s pravým náboženstvom, mali im byť ponechané.¹¹

Kánony Spišskopodhradskej a Žilinskej synody sa odlišovali v týchto bodoch: Žilinská synoda vytvorila z desiatich stolíc tri

superintendencie a evanjelické cirkevné zbory patrili do okruhu pôsobnosti jednotlivých superintendentov. Spišskopodhradská synoda zriadila dve superintendencie: jednu tvorilo päť slobodných kráľovských miest – *Pentapolitana* (Košice, Levoča, Prešov, Bardejov a Sabinov) a druhú ostatné cirkevné zbory Spišskej a Šarišskej stolice. Tak si mestá ležiace na území tej istej stolice vedeli zabezpečiť výsadné postavenie a samostatnosť nielen vo verejnoprávnej, ale aj v cirkevnej oblasti. Príjmy superintendenta stanovila reálnejšie Spišskopodhradská ako Žilinská synoda, ktorá totiž stanovila stoličný poplatok za príjem superintendenta a okrem toho senioráty a župy mali povinnosť určitého peňažného príspevku na reprezentatívne výdavky superintendenta, ale pevnú sumu nestanovila. Spišskopodhradská synoda sa zriekla príspevku, aby nebol predmetom sporu s katolíckou cirkvou, a stanovila odmenu 200 zlatých – polovicu mal zozbierať klérus v závislosti od svojich príjmov a polovicu platili veriaci vo forme portálnych daní. Tí, ktorí nemali portu, a obyvatelia Stolice 10 spišských kopijníkov, platili určitý poplatok v závislosti od príjmov.

Žilinská synoda brala do úvahy národnostné pomery veriacich a vytvorila tri inšpektoráty: pre Slovákov v Bratislave, pre Nemcov v Banskej Štiavnici a pre Maďarov v Seredi. Spišskopodhradská synoda nerozčlenila obyvateľov podľa národnostného hľadiska, pretože väčšina veriacich na území oboch superintendencií mala nemecký materinský jazyk. Formálny rozdiel medzi obidvoma synodami je ten, že 8. kánon Žilinskej synody je vsunutý do 11. kánona Spišskopodhradskej synody. Rozdiely sú aj v prísaha superintendenta. Žilinská synoda na žiadosť palatína v prísaha vyžaduje, aby superintendent verejne aj v súkromí hlásal a učil len to, čo sa nachádza v písmach prorokov a apoštolov augsburského vierovyznania a vo Formule svornosti. Spišskopodhradská synoda k týmto základným knihám evanjelických veriacich pripája v prísaha ešte aj iné symbolické knihy.¹²

¹¹ ŠA Le, pob. Poprad, fond: MMP, perg. z 23. marca 1614, bez sign.

¹² BRÜCKNER, Gyöző: c. d., s. 219 – 223. ŠA Le, pob. Poprad, fond MMP: perg. z 23. marca 1614, bez. sign.

Krátky čas sa evanjelici tešili slobode a pokojnému náboženskému a cirkevnému životu. Toto obdobie môžeme nazvať „zlatou dobou“ evanjelických slobôd. Spiš bol okolo roku 1600 – okrem Spišskej Kapituly – úplne protestantský.

Peter Zabler, levočský farár, mohol svoj úrad superintendenta vykonávať až do smrti v roku 1645. Ako superintendent a senior Bratstva 24 kráľovských farárov predsedal celej rade synod, kde uvádzal do života pravidlá a nariadenia Spišskopodhradskej synody. Počas 31 rokov ordinoval 212 evanjelických farárov. Viedol vlastnú matriku ordinovaných, do ktorej novoordinovaní kňazi vlastnoručne vpisovali svoj životopis a opatrili ho autogramom.¹³

Úplne v inej situácii sa ocitol **Štefan Xylander**. Do Spišsko-šarišskej superintendencie patrili zálohované mestá, preto si zo strany poľskej vrchnosti užil veľa nepríjemností a násilností. Keď sa arcibiskup František Forgáč dozvedel o združovaní spišských evanjelikov, pokúsil sa im v tom zabrániť. Prostredníctvom Ľubovnianskeho kapitána sa obrátil na poľského kráľa, aby zamedzil zosilneniu tohto hnutia. Kráľ nariadil poľským farárom, aby evanjelické senioráty zničili. Ľubovniansky kapitán viackrát predvolal Štefana Xylandera na Ľubovniansky hrad. Márne vystupoval u Ľubomirského v jeho prospech aj sám Turzo. Kapitán Gembiczský spolu s 300 kozákmi chceli superintendenta počas veľkonočných sviatkov násilím odviesť do Ľubovne, ale on včas ušiel na Spišský hrad. Nakoniec sa dobrovoľne objavil v Ľubovni v sprievode viacerých členov výboru a troch farárov. Pomocou listiny od spišského mestského grófa sa dostal na slobodu. Po smrti jeho veľkého zástancu Krištofa Turzu 7. apríla 1614 sa opäť začalo prenasledovanie Xylandera. Napokon pre svoj zlý zdravotný stav a neustále útoky zo strany poľskej vrchnosti oznámil palatínovi, že sa vzdáva svojho úradu. Palatín nakoniec jeho abdikáciu prijal. Štefan Xylander sa teda v Levoči pred šľachticmi oboch žúp vzdal svojej funkcie superintendenta a Stanislav Turzo ho oslobodil spod prísahy. Svoju abdikáciu oznámil aj poľskej vrchnosti.¹⁴

Superintendencia slobodných kráľovských miest, do ktorej patrili evanjelické cirkevné zbory v mestách Bardejov, Košice, Levoča, Prešov, Sabinov, Veľký Šariš a od roku 1615 aj Kežmarok, po pripojení Spišsko-šarišskej superintendencie v roku 1619 (po smrti superintendenta Štefana Xylandera) pretrvala až do roku 1738.¹⁵

---

¹³ HAVIRA, Ján: Žilinská a spišskopodhradská synoda vo svetle dejín evanjelickej a. v. cirkvi na Slovensku. In: CHALUPECKÝ, Ivan (zost.): Z minulosti Spiša. Ročenka Spišského dejepisného spolku v Levoči. Levoča 2004, r. XII, s. 155 – 158; SOBOTÍK, B.: Východoslovenské ordinace a české země 1614 – 1741. Ostrava 1958, s. 6, 37, 43. Magister Peter Zabler (*1578 Grossenheim – + 1645) patrí k najvýznamnejším osobnostiam Levoče. Tunajším farárom bol 43 rokov, z toho superintendentom 31 rokov. Ako senior Bratstva 24 kráľovských farárov bol na čele spišského evanjelického duchovenstva. Zorganizoval odpor proti prevzatíu kostolov na Spiši. Bol účastníkom Žilinskej synody a spolu so Štefanom Xylanderom zorganizovali Spišskopodhradskú synodu.

¹⁴ MALOVCOVÁ, Božena: Evanjelický duchovný život v spišských mestečkách v 16. a 17. storočí. In: Musica Scopusii Veteris. Stará hudba na Spiši. Zborník príspevkov z muzikologickej konferencie. Ústav hudobnej vedy, Bratislava 2008, s. 27 – 36.

¹⁵ PETRÍK, Borislav (ed.): Evanjelická encyklopédia Slovenska. Bratislava 2001, s. 269, 372.

Štúdia vyšla v zborníku Postavy a udalosti doby Žilinskej synody. 400 rokov evanjelickej a. v. cirkvi na Slovensku. Zostavil Miloš Klátik. Tranoscius, Liptovský Mikuláš 2010, s. 152 – 158.